

Юсов С.
(Україна)

НАРОЧИТІ КАМ'ЯНІ ХРЕСТИ (ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОЇ ХРЕСТОЛОГІЇ)

1. Нарочиті – це не могильні хрести, а споруджені по особливій причині або ж із конкретною ціллю. М.Станкевич називає їх ландшафтними¹. В доповіді пропонується класифікація нарочитих хрестів, що витікає з їх загальної назви, тобто по причинно-цільовому принципу їх встановлення. Дана класифікація будучи первинною, допомагає виділити варіанти типологічної групи ландшафтних хрестів, яку запропонував М.Станкевич².

2. Основою доповіді є польові дослідження автора, проведені в 1998 р. в специфічному субрегіоні Буковини – Західній Буковинській Наддністрянщині, що в адміністративному відношенні відповідає Заставнівському району Чернівецької області. В тій чи Іншій степені глибини досліджено 19 (із 33) населених пунктів району та їх околиці). Зафіксовані автором нарочиті кам'яні хрести датуються часом від початку ХІХ ст. і до наших днів (окрім одного винятку: пам'ятного хреста 1698 р. в Василеві).

3. В науковій літературі нарочиті хрести (або ж, по М.Станкевичу, – ландшафтні) мало досліджені. Одним з перших серед українських етнографів торкнувся цієї теми Я.Головацький в другій половині ХІХ століття³. Потім в 20-ті роки ХХ століття Д.Шербаківський⁴. В наш час вивченням хрестології взагалі та типологічною групою ландшафтних нарочитих хрестів займається М.Станкевич⁵. Побічно торкнувся вказаної теми М.Моздир⁶. Знакову суть хрестів, в тому числі і ландшафтних розглядає Ганна Горинь⁷.

4. В процесі польових досліджень Західної Буковинської Наддністрянщини автори вдалося виділити 9 (ще недавно було 8 типів, добавився «спокутний» тип). типів нарочитих кам'яних хрестів. Можливо, при продовженні роботи ця цифра і зросте. 9 типів складають: «чесні», «подячні», «обітні», «поминальні» (на спомин), «пам'ятні», «поклонні», «охоронні», «позначальні», «спокутні». «Чесні», «подячні» та «поминальні» хрести не згадуються в літературі і назви цим видам дані автором⁸.

5. Причина встановлення «чесних» хрестів – народне бажання зберегти і передати інформацію про надприродне втручання (чудо) зі сторони «гоєних сил» в життя селянської общини і (або) ж возіння честі Богу, та прославлення святих небожителів. Про це свідчать присвячувальні надписи на хрестах: «На честь сили Божої», «На честь і славу Пресвятої Тройці», «На честь Матері Божої», «На честь Ангела Хранителя» та інші. Хрести даного типу загалом мають колективний характер, тобто споруджуються силами громади.

6. «Подячні» нарочиті хрести встановлюються в індивідуальному порядку і по особистим причинам. Ціль їх встановлення – виразити подяку Богу за допомогу в житті, або за визволення («визбавлення») від усяких бід. «Подячні» хрести не мають особливих присвячувальних написів, і останні можуть бути подібними з

© Юсов С., 1999.

написами інших типів, особливо «обітніх». Що це власне «подячний» (вдячний) хрест стає відомо лише під час розмови з респондентами.

7. «Обітні» хрести Західної Буковинської Наддністрянщини являються матеріально-символічним знаком-жертвою, даної Богу індивідуальної чи колективної «обітниць» (обіту) (При роботі з селянами вилучається інформація, «я собі поминив, якщо повернуся з Канади поставити хрест (йдеється про тимчасову міграцію в 20-х р. ХХ ст.); тобто йде співпадіння функцій обітнього і подячного типів хреста). В надії заслужити у Нього конкретною справою чи способом життя прощення та відпущення гріхів, в кінцевому рахунку – спасіння від небуття⁹. Про це свідчать і присвячувальні написи: «Сей хрест спорудив (імя рек) во спасеніє, прощеніє і отпущеніє гріхів...»

8. «Поминальні» хрести встановлюються «за спомин» душі померлих членів якої-небудь родини. Вони завжди носять індивідуальний характер. Споруджуються вони частіше поблизу сакральних об'єктів – храмів, каплиць. Ці хрести ніби замінюють надмогильні. Саме і встановлюються вони звичайно за тих членів сімей, які померли, або загинули не в «рідних стінах».

Присвячувальні надписи на них починаються словами характерними і для типу «пам'ятних» хрестів.

9. «Пам'ятні» хрести встановлюються з метою увіковічити яку-небудь загальнозначиму для села подію на «згадку», «у пам'ять»¹⁰. Характерний початок присвячувальних написів: «Сей пам'ятник...», або, «сей хрест (фігура) поставлена в пам'ять». Таким чином, якась подія назавжди фіксується у пам'яті громади матеріальним знаком-спогадом. У випадку пам'яті про сумну подію – одна з цілей спорудження: «Щоби Бог більше не допустив такого нещастя» (із розповіді з інформатором І.Пітиком, С.Брідок).

10. «Поклонні» хрести встановлюються в основному поряд з храмами на прилягаючих до них територіях (інколи на висотах), каплицями для попереднього поклоніння та молитви. Ці хрести відрізняються викарбуваними на них церковними молитвами. Наприклад, тропарь Чесному і Животворячому Хресту Господньому: «Хресту Твоєму, поклоняємось, Владико...»¹¹. «Поклонні» хрести, як правило, мають колективний характер: споруджені від імені громади, общини і на її кошти. В дорадянський період споруджувалися «поклонні» хрести і на власному полі сільських священиків. В такому випадку вони у народі називалися «попівськими».

11. «Охоронні» хрести встановлювалися з метою зупинити таким проявом віри в Божу могутність яку-небудь небезпеку для села: епідемію чуми (тифу), стихійне лихо і т. і. Написи на них подібні до написів на «чесних» хрестах: «в честь сили Божої» і т. і. «Охоронні» хрести в більшості випадків споруджувалися на краю села, по віддаленім його кутам і на околиці. Цей тип М.Станкевич вважає найдавнішим серед придорожніх хрестів¹².

12. «Позначальні» хрести встановлювалися з ціллю відмітити важливе з якихось причин для людей конкретне місце на околицях села. Наприклад, наявність колодязя (кринички) чи джерельця з чистою водою (іноді вона характеризується надзвичайною м'якістю) та інш.¹⁴. На Наддністрянщині цей тип нарочитих хрестів споруджується і в наші роки.

13. Останній, дев'ятий тип нарочитих хрестів – «спокутний». Хрести цього типу встановлюються на ознаку спокути гріхів і вважаються своєрідною епітимією, бо ставляться з наказу – поради священика. Саме характер епітимії – церковного покарання, відрізняє цей тип від «обітніх». Але вони дуже близькі, бо встановлення «спокутого» хреста є ознакою і обіцянкою Богові більше не робити гріху.

¹ Хрест в українському мистецтві: Каталог виставки / Упор. М.Станкевич. - Львів, 1996 - С. 4-5;

² Станкевич Михайло. До типології хреста // Родовід. - 1994. - № 8. - С. 58-64.

³ Головацький Яків. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі. // Жовтень. - 1976. - № 6.

⁴ Щербаківський Данило. Українське мистецтво. - Ч. II: Буковинські і Галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. - Прага, 1926. - XXXIV с., 62 табл.

⁵ Станкевич М. До типології хреста; Його ж. Хрест в українському мистецтві: Каталог виставки. - Львів, 1996.

⁶ Моздир Микола. Українська народна меморіальна скульптура - К. Наук. думка. 1996. - 128 с.

⁷ Горинь Ганна. Хрести у світогляді та реаліях життя українців // Українська хрестологія: Мистецтвознавчі дослідження. - Львів, 1997. - С. 81-86.

⁸ Станкевич М. Хрест в українському мистецтві... - С. 5.

⁹ Там же.

¹⁰ Станкевич М. До типології Хреста. - С. 61.

¹¹ Молитвослов. - К., 1990. - С. 61.

¹² Станкевич М. До типології Хреста. - С. 61.

¹³ Головацький Я. Мандрівка... - С. 49; Моздир М. Українська народна... - С. 14.

